

A valétálás gyökerei

„Hogy mit jelent a ballagás a selmeci diáknak, azt – úgy vélem – csak ennek az Alma Maternek fia tudja megérteni. Nincs mit szégyenkezniünk azon, hogy még a vén professzoroknak is –könnybe lábad a szemük, amikor látják a zöldszalagos menetet.” – írta Roth Gyula professzor 1943-ban a Bástyánk c. főiskolai lapban. A valétálás az egyetemi polgári élet utolsó, de egyik legfontosabb mozzanata, melyre ország-világ figyel. E rövid összeállítás azt próbálja bemutatni, hogy e nemes hagyomány mikor és milyen körülmények között jött létre, s maradt fenn napjainkig.

A régi európai egyetemek (pl. Bologna, Padova, Ferrara, Párizs, Krakkó, Heidelberg, Freiburg, Göttingen) diákszokásai a XII. századtól kezdve fokozatosan alakultak ki, s szerves fejlődés eredményeképpen jöttek létre. Hazánkban a középkortól létesített régi egyetemek (Pécs, Óbuda, Pozsony, Veszprém) rövid életűek voltak, így a hagyományok kialakulásához és fenntartásához ezek az intézmények nem kedveztek. A vándordiákok (peregrinusok, garabonciások) révén viszont a külföldi egyetemek hallgatóinak szokásairól hozzánk is érkeztek hírek. Az általános egyetemi szokások létrejöttében jelentős szerepe lehetett a céhszokások kisebb-nagyobb mértékű átvételének. Számos hasonlóságot lehet felfedezni a kezdeti akadémiai diákszokások és a céhek társasági, társadalmi élete között. Ma már azonban nehéz eldönteni, hogy egy-egy selmeci diákhagyományt a céhszokásokból közvetlenül lehet-e származtatni, vagy azt egy külföldi egyetem vette-e át korábban a céhszokásokból, s a vándorhallgatók segítségével jutott-e Selmecebányára. A céheknél szokás volt a libasorban (Gänsemarsch) történő felvonulás, ami az akadémisták szalamanderjének, kígyózó sorban való felvonulásának lehet az alapja. A vándorútra induló mesterlegényeket is Gänsemarsch keretében búcsúztatták.

A selmecebányai akadémiáról ered a valétálás, a diákélettől való búcsúzkodás hazai szokása, s ennek keretén belül a ballagás, mely a 2. világháború végétől – immáron soproni közvetítéssel – a hazai közép- és felsőfokú oktatási intézményekben általánosan elterjedt. A valétálás a latin <<valete>> szóból ered, mely magyarul annyit tesz: isten veletek / éljetelek boldogul. Az első valétálás (vagy röviden valéta) feltehetően 1830-ban volt Selmecebányán, legalábbis írásos emlékünknél – a Selmeci Híradó révén – innen maradt fenn. Az 1830-40-es években a valetáló akadémikust a többiek a „Bemooster Bursche zieh ich aus”, s más burschdalok éneklése mellett kísérték a bélabányai – ma már nem létező – városkapuhoz, a kapuhoz ütötték, majd farbőrre ültették, meghintáztatták, s a kapun át kilódították a városból. A ballagás ma ismert formája az 1850-60-as években alakult ki. A menet az erdészeti szakoktatás épületéből, a Fortuna-háztól indult, ahol legelől a balekok cipelték a valétánsok poggyászát. Utánuk a cigánybanda következett, majd négyes sorokban, egymást átkarolva a hallgatók, kiknek kalapját tölgy- vagy cserlomb díszítette. A menet diákdalokat énekelve járta végig a város utcáit. A ballagást este a városi Vigadóban a valétabál követte, ahol éjfélkor lecsavarták a lámpákat, s a valétálók – menyasszonyukkal vagy menyasszony-jelöltjükkel az oldalukon – körüljárták a tánctermet, miközben a „Ballag már a vén diák” c. nótát énekeltek.

A századforduló végén a ballagási menet az 1892-ben megépült Erdészeti Palotától indult, a valétálók abban a tanteremben gyülekeztek, ahol az utolsó előadást hallgatták, s onnan indultak kísérőikkel a városba. A menetet az akadémia legidősebb hallgatója nyitotta virággal és cserfalomballal díszített hosszú bottal a kezében. Utána lépdeltek a szemeszterek veteránjai, annyi zöld szalaggal a kalapjukon, ahány szemesztert „túteljesítettek” az akadémián. Őket kísérte az elmaradhatatlan cigánybanda, kiket a valétaelnök követett, majd négyes sorokban egymást átkarolva, a vállukon átvett tengerzöld valétaszalaggal a ballagók. A menetet a többi évfolyam hallgatói zárták le, kik kígyóvonalban, szalamanderben lépkedtek, s a többiekkel együtt énekeltek a „Ballag már a vén diák” c. dalt. A szalamanderezők sok esetben koffereket és egyéb tárgyakat vittek a hátukon, rendszerint olyasmit, ami a tanulás hosszú éve alatt szo-

rosan összenőtt egy-egy valétáló életével. A ballagást természetesen búcsúlakoma követte Wintrinél, azaz Winterstein Bernáthnál, aki a Vigadó bérlője volt hosszú időn keresztül. Itt a valétaelnöknek nagy, ünnepi búcsúbeszédet kellett mondania, amelyet a selmeciek oly komoly érdeklődéssel vártak, mint a miniszterelnök programbeszédét.

Amikor a diák a záradékolt indexet kezébe kapta, azaz filiszter lett, akkor először is oldalba rúgta háromszor a főiskola központi épületét (a Fritz-házat), azután a Leib-fuchsa és egy másik balek megfogta a panyókára vetett grubenrock végét, s azt nádpálcákkal ütögették a filiszter hátán. Így porolták ki egészen a városkapuig, ahol már kocsik várták, s a szó szoros értelmében kirúgták, jelezve, hogy most már ők az urak Selmecen. Egykoron a mesterlegényeket is így kísérték céhtársaik a városkapukhoz, ahol a búcsúzó megitta az utolsó korsó sörét, amelyet azután – ősi keleti szokás szerint – a kapu szögletkövén összetört, hogy abból többé soha senki se ihasson. Ez a szokás ragadt át a középkori vándordiókokra is, ahonnan aztán meggyökeresedhetett az egyetemi városokban, így Selmecbányán is. Az 1848-49-es években, de különösen az 1869 után meginduló magyar nyelvű oktatás miatt sok selmeci hallgató vette a vándorbotot, s állt át a monarchia utódállamainak akkoriban alakult akadémiaira (pl. Leoben, Příbram), ahol meghonosították a selmeci diákszokásokat. Így például a „Philistrierung”-nak nevezett leobeni valétálás illetve ballagás 1876-ban folyt le először az ottani akadémián.

Az utolsó selmeci valétálásra 1914 tavaszán került sor, mert az első világháború, később az elcsatolás nem tette lehetővé annak további megrendezését.

A Főiskola átköltözése után Sopronban a ballagás komoly és ünnepélyes aktusa némiképp elfajult, a menet végén a helyi fonákságokat és személyeket kifigurázó, szellemes ötletek alapján jelmezbe öltöztetett hallgatók vonták magukra a figyelmet. Ez feltehetően onnan eredt, hogy Selmecen egyik-másik valétáló abbéli bánatában, hogy a bursch életet a filiszteriséggel kell felcserélnie, s meg kell válnia a foltos waldentől, grubentől, piros frakkot öltött, s fehér cilindert tett a fejére. A ballagás e maskarás részét a tanárok sem nézték jó szemmel, így Roth Gyula professzor ezt írta erről 1943-ban: „Az össselmeci hagyomány ezt nem ismerte, és a <<mennyei társak ott az égben fent>> elfordulnak, hogy ne lássák, hogy a ballagásnak, a búcsúzás, az elválás fájalmától megszentelt komoly és ünnepélyes menete ma maskarába fut. Találtak ők alkalmat álarcos vagy jelmezes felvonulásra eleget, ki is használták bőven, de a ballagást ilyenekkel elcsúfítani nem engedték volna.” E nemtetszésnek tudható be, hogy a „maskaramenet” később elvált a ballagástól, s karnevál néven ugyanannak a napnak délutánján nevette meg a polgárságot. (Napjainkban sajnos ötletihány miatt egysíkúvá vált a korábbi színes, ötletgazdag, valóban derűt kiváltó karnevál.)

A „Ballag már a vén diák” c. dal elmaradhatatlan a ballagásról, melynek eredetéről az alábbiakat tudjuk. Ez a diákdal a „Bemooster Bursche zieh ich aus” kezdetű tízstrófás német burschdal első strófája, melynek magyar változatát az 1880-as évek óta énekelték a ballagók. A német diákdal eredetileg „Lied eines abziehenden Burschen” címen volt ismert, s ezt Gustav Schwab német költő írta át 1814-ben a „Jetzt reise ich zum Thor hinaus, ade!” kezdetű XVIII. századbeli népdalból. Ennek eredetije a németajkú Szepességben született, s onnan került Szilázián át Németországba, hogy mint német dal térjen később vissza. Ezt a dalt az 1820-30-as években nagyrészt az osztrák Alpok vidékéről nagyszámban bejött német diákok hozták Selmecre, ahol azt az ottani burschenschaftban egyesült burschok már a XIX. század első évtizedeiben ismerték, s az „Es ritten drei Reiter zum Thore hinaus. Ade!” dallamára énekelték. Ez a dal Burschenlied néven az 1843-ban a Selmecen megjelent daloskönyvben („Erinnerung an Schemnitz”) már megtalálható, s ettől fogva a későbbi daloskönyvekbe is bekerült, mint jellegzetes „selmeci nóta”. Azt, hogy a „Ballag már a vén diák” dal szövegét ki fordította magyarra, homály fedi. Tény, hogy Tassonyi Ernő: Aki párját keresi c. 1905-ben megjelent regényében már megtaláljuk, de hogy ő ültette-e át magyar nyelvre, az nem biztos. A dal szövegét egyébként teljes egészében egy 1894. évi valétatablón már meg lehet találni, így a fordítás idejét az 1880-90-es évekre tehetjük.

A valétálás rekvizítumai között meg kell még említeni a valétakönyveket és valétaíveket is, melyek eredete közel két évszázados múltra tekint vissza, mivel az 1830-as években már teljesen kialakult formáikkal találkozunk. A valéta- (vagy másnéven emlék-) könyvek különböző nagyságú, finom kivitelű, aranykötésű albumok (kezdetben még kötetlen emléklapok) voltak. A búcsút mondó hallgatók az utolsó szemeszter vége felé az évfolyamtársakkal és a jó cimborákkal búcsúsorokat íratattak a valétakönyv lapjaira, gyakran kimunkált rajzok vagy festmények kíséretében. Ezen ábrázolások leggyakoribb motívumai természetesen Selmec fontosabb épületei közül kerültek ki, így a Leányvár, a Schacht, a szélaknai kapu, az Arany bányamécseshez címzett fogadó szerepel vezérmotívumként. Az 1850-es években megjelenő emlékönyvekben a beírók árnyképei is már megtalálhatók, melyek a fényképeket pótolták. A fényképes albumok az 1860-as években jelennek meg először, s válnak általánossá. Az első tablók készítését az 1870-es évek közepére datálhatjuk, melynek kicsinyített másait az 1890-es évektől kezdődően mint egy másfél évtizedig a valétabálok meghívójára is rátették. A valétakönyvekhez hasonlóan elfelejtett hagyomány a valétaív vagy emlékív. Ez díszes, művészi rajzokkal keretezett, esetenként „Erinnerung an Schemnitz” feliratú, nagyalakú rajzlap volt, melyet a balekok nyakukba akasztott rajztáblán hordtak szét a városban, s a valétánsok nevében emlékül aláíratatták minden valétálóval, jóbaráttal, tanárral. A neve mellé mindenki odaírta vulgóját, s azt is, hogy hová való. Ezeket az emlékíveket egykor a három akadémiai kar összes valétánsa aláírta, ami az összetartozás egyértelmű megnyilvánulása volt. A valétaívek díszes rájámban aztán ott lógtak az erdészlakok, bánya- és kohófőnöki szobák falán, emlékeztetve a tovatűnt diákévekre, s az azoknak otthont adó városkára, Selmece.

A hagyomány definíció szerint valamely társadalmi közösség által létrehozott szellemi alkotások és azok tárgyasult formáinak összessége, amely nemzedékről nemzedékre öröklődik. Változó, leginkább uniformizálódó világunkban egyre fontosabb, hogy gyakoroljuk hagyományainkat, s azokat átörökítsük utódainknak!

Bartha Dénes